Journal of Geography and Planning
Online ISSN: 2717-3534 Print ISSN: 2008-8078
Homepage: https://geoplanning.tabrizu.ac.ir

Designing a Socio-Economic Resilience Model for the Villages of Sur and Tote Khaneh in Bonab County with an Emphasis on Local Governance and Participatory Planning

Javad Hajializadeh[1]

1. Department of Geography Education, Farhangian University, Tehran, Iran. E-mail: j.hajalizadeh@cfu.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received: 31 December 2025
Revised: 6 January 2026
Accepted: 3 February 2026
Published: 29 July 2026

Keywords:
local governance,
participatory planning,
resilience,
rural development,
Bonab County.

ABSTRACT

Objective: The present study is applied in terms of purpose and descriptive-survey in terms of implementation method. The aim of this study is to design a socio-economic resilience model with an emphasis on local governance and participatory planning.

Methods: The statistical population of the study consisted of the villages of Sur and Totakhaneh in Bonab County (857 people), of which 265 people were randomly selected using the Cochran formula. In order to analyze the research findings, one-sample t-test and multiple regression analysis were used.

. Results and Conclusions: The results of the one-sample t-test showed that the economic resilience status was assessed as desirable with a mean of 3.080 and social resilience with a mean of 3.129. The results of the regression analysis of the modeling of the factors affecting economic resilience in the villages of Sur and Totakhaneh showed that the greatest impact was related to local governance with a standard beta coefficient of 0.340, which indicates that improving the state of local governance has a significant impact on increasing economic resilience. After that, social capital with a beta coefficient of 0.255, livelihood diversity with a beta coefficient of 0.215, and participatory planning with a beta coefficient of 0.145 are in the next ranks. Also, the results of the regression analysis of the modeling of the factors affecting social resilience in the villages of Sur and Totakhaneh showed that local governance with a standard coefficient of 0.385 is the strongest predictor of social resilience, which indicates that improving local governance has the greatest impact on strengthening social cohesion. After that, participatory planning with a coefficient of 0.250, social capital with a coefficient of 0.195, and livelihood diversity with a coefficient of 0.135 are followed.

Cite this article: Hajializadeh, J. (2026). Designing a Socio-Economic Resilience Model for the Villages of Sur and Tote Khaneh in Bonab County with an Emphasis on Local Governance and Participatory Planning. *Journal of Geography and Planning*, 30(97), 504-521. http//doi.org/10.22034/gp.2026.70983.3500

© The Author(s).
Publisher: University of Tabriz.
DOI: http//doi.org/10.22034/gp.2026.70983.3500

Introduction

In recent decades, resilience has been recognized as a central paradigm in environmental, social, and development sciences. After the occurrence of numerous global crises (including financial, environmental, and health), the focus of research has shifted from the concept of "sustainable development" to "the ability of the system to absorb shocks, adapt, and rebuild itself" (Shirazi et al., 2014: 4). The modern resilience literature emphasizes that strong economic infrastructure alone is not enough for survival; rather, it is the quality of local governance, civil participation mechanisms, and the strength of social capital that determine a society's capacity to recover after a crisis (Taleikhor et al., 2014: 48). The villages of Sur and Totakhaneh in Bonab County, as one of the population and agricultural centers in the northwest of the country, are a prime example of rural areas that are affected by a combination of structural pressures (such as climate change, reverse migration, and changing cultivation patterns) and local management challenges (such as inefficiency of the local governance system and weakness in participatory planning). The main objective of this research is to design, validate, and apply a combined statistical-system model to explain the causal and dynamic relationships between the variables of local governance, participatory planning, social capital, and the level of socio-economic resilience in the villages of Sur and Totakhaneh in Bonab County. This research seeks to answer the question: What is the conceptual model of socio-economic resilience of the villages of Sur and Totakhaneh in Bonab County, with an emphasis on local governance and participatory planning, based on a combined statistical and systemic approach?

Data and Method

The present study, which is applied in terms of purpose and descriptive-survey in terms of data collection, was conducted with the aim of designing a socio-economic resilience model with an emphasis on local governance and participatory planning; its statistical population included 857 people living in the villages of Sur and Totakhaneh in Bonab County, and the sample size was determined as 265 people using the Cochran formula. The sampling method was based on the stratified random method and sampling was done from each village in proportion to its population share in the entire society. A questionnaire method was used to collect research data. The research variables were evaluated as two independent variables: local governance and participatory planning, two dependent variables: economic resilience and social resilience, and two mediating variables: social capital and livelihood diversity, along with dimensions (23 dimensions) and different items (48 items). The face and content validity of the questionnaire has been evaluated and reviewed by relevant experts and professors, and for the reliability of the research, Cronbach's alpha coefficient has been used, the value of which was higher than 0.7 for the 6 main variables, and the reliability of the entire questionnaire was 0.83. Exploratory factor analysis and multiple regression analysis were used to analyze the research findings.

Results and Discussion

The findings clearly show that the effectiveness of local institutions plays a decisive role in shaping the level of social and economic resilience at the community level. On the other hand, the analyses confirm that this strong governance feeds on the potentials existing in the community; Factors such as social capital and participatory planning serve as essential prerequisites for greater local government effectiveness. These results suggest that any successful policy intervention in the area of resilience should be designed with the aim of strengthening local governance while simultaneously promoting social capital and participation. In line with the final conclusion, it can be concluded that the relationship between input and output structures is hierarchical in nature, in which local governance plays the role of a key mediating variable. The analyses conclusively showed that the positive and significant impact of social capital and participatory planning on the resilience of the studied villages is exerted primarily through strengthening the quality and performance of local governance.

Conclusion

Examining the impact pathways showed that local governance not only acts as a gateway for the positive effects of inputs, but also as an active factor, directly influencing both dimensions of social resilience and economic resilience. This direct and strong influence emphasizes the central importance of governance in allocating resources, building public trust, and regulating social and economic relations. Therefore, local governance can be considered as a key influencer in the path of resilient community development through which other structures are strengthened or weakened. The results obtained in terms of structure and influential components show fundamental consistency with the research background; in such a way that the role of local governance as a central focus is in line with the emphasis of domestic studies on the need for strong institutional management of environmental factors. Finally, livelihood diversification, as another important outcome of local governance performance, provides a secondary but important channel for achieving economic resilience. This finding suggests that good governance complements the resilient supply chain by providing the necessary platform for

innovation and creating diverse economic opportunities. Overall, the regression model confirmed that to achieve high levels of social and economic resilience, policymakers should focus on strengthening institutional infrastructure (local governance) and use community participatory capacities as facilitating levers.

Keywords: local governance, participatory planning, resilience, rural development, Bonab County.

جغرافیا و برنامه ریزی
شاپا چاپی: ۲۰۰۸-۸۰۷۸ شاپا الکترونیکی: ۲۷۱۷-۳۵۳۴
Homepage: https://geoplanning.tabrizu.ac.ir

طراحی مدل تاب‌آوری اجتماعی ـ اقتصادی روستاهای صور و توتاخانه شهرستان بناب با تأکید بر حکمرانی محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی

جواد حاجی‌علی‌زاده[۱]

۱. گروه آموزش جغرافیا، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. رایانامه: j.hajalizadeh@cfu.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۱۰
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۰/۱۶
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۱۴
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۵/۰۷

کلیدواژه‌ها:
حکمرانی محلی،
برنامه‌ریزی مشارکتی،
تاب‌آوری،
توسعه روستایی،
شهرستان بناب.

چکیده

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و به لحاظ شیوه اجرا توصیفی–پیمایشی است. هدف این پژوهش طراحی مدل تاب‌آوری اجتماعی–اقتصادی با تاکید بر حکمرانی محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی است. جامعه آماری تحقیق را روستاهای صور و توتاخانه شهرستان بناب تشکیل داده است (۸۵۷نفر) که با استفاده از فرمول کوکران، ۲۶۵ نفر به عنوان نمونه به صورت تصادفی طبقه‌بندی شده انتخاب شده است. به منظور تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق از آزمون تی تک نمونه‌ای و تحلیل رگرسیون چند گانه استفاده شده است. نتایج آزمون تی تک نمونه‌ای نشان داد که وضعیت تاب آوری اقتصادی با میانگین ۳/۰۸۰ و تاب آوری اجتماعی با میانگین ۳/۱۲۹ مطلوب ارزیابی شده است. نتایج تحلیل رگرسیون از مدل‌سازی عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اقتصادی در روستاهای صور و توتاخانه نشان داد که بیشترین اثرگذاری مربوط به حکمرانی محلی با ضریب استاندارد بتا ۰/۳۴۰ است که نشان می‌دهد بهبود وضعیت حکمرانی محلی تأثیر قابل‌توجهی بر افزایش تاب‌آوری اقتصادی دارد. پس از آن، سرمایه اجتماعی با ضریب بتای ۰/۲۵۵، تنوع معیشت با ضریب بتای ۰/۲۱۵، و برنامه‌ریزی مشارکتی با ضریب بتای ۰/۱۴۵ در رتبه‌های بعدی قرار دارند. همچنین نتایج تحلیل رگرسیون از مدل‌سازی عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی در روستاهای صور و توتاخانه نشان داد که حکمرانی محلی با ضریب استاندارد ۰/۳۸۵ قوی‌ترین پیش‌بین برای تاب‌آوری اجتماعی است، که نشان می‌دهد بهبود حکمرانی محلی بیشترین تأثیر را در تقویت انسجام اجتماعی دارد. پس از آن، برنامه‌ریزی مشارکتی با ضریب ۰/۲۵۰، سرمایه اجتماعی با ضریب ۰/۱۹۵ و تنوع معیشت با ضریب ۰/۱۳۵ قرار دارند.

استناد: حاجی‌علی‌زاده، جواد (۱۴۰۵). طراحی مدل تاب‌آوری اجتماعی ـ اقتصادی روستاهای صور و توتاخانه شهرستان بناب با تأکید بر حکمرانی محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی. *جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۳۰ (۹۷)، ۵۰۴-۵۲۱.
http//doi.org/10.22034/gp.2026.70983.3500

ناشر: دانشگاه تبریز.

© نویسندگان.

مقدمه

در دهه‌های اخیر، تاب‌آوری به عنوان یک پارادایم محوری در علوم محیطی، اجتماعی و توسعه شناخته شده است. پس از وقوع بحران‌های متعدد جهانی (اعم از مالی، زیست‌محیطی و بهداشتی)، تمرکز پژوهش‌ها از مفهوم صرفاً «توسعه پایدار» به سمت «توانایی سیستم برای جذب شوک‌ها، سازگاری و بازسازی خود» تغییر یافته است (شیرازی و همکاران، ۱۴۰۴: ۴). ادبیات نوین تاب‌آوری تأکید می‌کند که صرف زیرساخت‌های اقتصادی قوی برای بقا کافی نیست؛ بلکه کیفیت حکمرانی محلی، سازوکارهای مشارکت مدنی و قدرت سرمایه اجتماعی است که تعیین‌کننده ظرفیت یک جامعه برای بازیابی پس از بحران است (طالعی‌خور و همکاران، ۱۴۰۴: ۴۸). با این حال، بیشتر مدل‌های نظری عمدتاً بر یکی از این مؤلفه‌ها تأکید کرده‌اند و کمتر به تلفیق دینامیک این ساختارهای اجتماعی–سیاسی در ارتقای تاب‌آوری در سطح جوامع کوچک پرداخته‌اند (رستمی و همکاران، ۱۴۰۳: ۲۰۳).

امروزه در ادبیات توسعه و مدیریت بحران‌های جهانی، چارچوب‌های نظری تاب‌آوری از تمرکز صرف بر شاخص‌های اقتصادی (مانند تولید ناخالص منطقه‌ای) فاصله گرفته و به سمت عوامل نهادی و فرآیندی گرایش پیدا کرده‌اند. در این راستا، حکمرانی محلی به عنوان چارچوب رسمی و غیررسمی برای تصمیم‌گیری و تخصیص منابع در مقیاس خرد، نقشی بنیادین ایفا می‌کند (Zhou and Gu,2025: 2). مطالعات جهانی نشان داده‌اند که شفافیت، پاسخگویی و به ویژه عاملیت شهروندان در فرآیندهای حکمرانی، مستقیماً بر توانایی جامعه برای پیش‌بینی، آمادگی و بازیابی پس از شوک‌ها تأثیر می‌گذارد (Lin et al, 2024: 3).

از سویی دیگر، برنامه‌ریزی مشارکتی به عنوان مکانیزم کلیدی تحقق حکمرانی مطلوب، به عنوان راهی برای درونی‌سازی دانش محلی و افزایش تعهد ذی‌نفعان به استراتژی‌های توسعه عمل می‌کند. این فرآیند، موجب تقویت سرمایه اجتماعی (شامل اعتماد متقابل و شبکه‌های همکاری) می‌شود که خود، ضربه‌گیر اصلی در زمان وقوع بحران‌های غیرمنتظره است (شادمان‌فر و همکاران، ۱۴۰۴: ۱۶۸). با این حال، ادبیات جهانی هشدار می‌دهد که برنامه‌ریزی مشارکتی زمانی ناکارآمد یا حتی مخرب است که ساختارهای حکمرانی محلی از نظر قدرت، نمایندگی یا منابع، دارای عدم توازن باشند؛ این امر می‌تواند منجر به تضعیف بیشتر گروه‌های حاشیه‌ای و کاهش کلی تاب‌آوری سیستم شود. این تعامل پیچیده بین ساختار (حکمرانی) و فرآیند (مشارکت) نیازمند مدل‌سازی‌های پویایی است که بتوانند اثرات تأخیری و بازخوردی این متغیرها را در طول زمان ردیابی کنند (افخمی و همکاران، ۱۴۰۴: ۴۳).

در ایران، با وجود تمرکز دولت‌ها بر طرح‌های توسعه روستایی، تجارب نشان می‌دهد که تمرکز بیش از حد بر ابعاد سخت‌افزاری (تسهیلات، زیرساخت‌های فیزیکی) بدون توجه به ابعاد نرم‌افزاری (حکمرانی و مشارکت)، منجر به آسیب‌پذیری مجدد سیستم در برابر شوک‌های اقتصادی شده است (سلطانی و همکاران، ۱۴۰۳: ۵۴). شکاف اصلی در پژوهش‌های داخلی، عدم وجود مدل‌های تاب‌آوری بومی‌سازی‌شده است که بتواند پیچیدگی‌های حکمرانی از بالا به پایین در ایران را با ضرورت مشارکت از پایین به بالا تلفیق کند. همچنین، فقدان رویکردهای تحلیل پویایی سیستم‌ها در کنار تحلیل‌های کمی رایج (مانند رگرسیون‌های مقطعی)، این امکان را سلب کرده است که بتوانیم مسیرهای بازخوردی که موجب تقویت یا تضعیف مستمر حکمرانی و در نتیجه تاب‌آوری می‌شوند را شناسایی کنیم (صلاحی اصفهانی، ۱۴۰۰: ۱۸۷).

روستاهای صور و توتاخانه شهرستان بناب، به عنوان یکی از کانون‌های جمعیتی و کشاورزی در شمال غرب کشور، نمونه‌ای بارز از مناطق روستایی است که تحت تأثیر تلفیقی از فشارهای ساختاری (نظیر تغییرات اقلیمی، مهاجرت معکوس و تغییر الگوهای کشت) و چالش‌های مدیریتی محلی (نظیر ناکارآمدی نظام حکمرانی محلی و ضعف در برنامه‌ریزی مشارکتی) قرار دارد. این نیروهای چندگانه، تاب‌آوری اجتماعی ـ اقتصادی این روستا را در مواجهه با شوک‌ها و ناملایمات آتی به شدت تحت ریسک قرار داده است. مدل‌های سنتی تحلیل توسعه روستایی که غالباً بر شاخص‌های کمی و ایستا تمرکز دارند، قادر به تبیین

پویایی پیچیده و روابط متقابل حلقه‌های بازخوردی بین عوامل حکمرانی محلی (مانند شفافیت و پاسخگویی) و نتایج تاب‌آوری (شامل توانایی بازیابی و سازگاری) نیستند.

شکاف پژوهشی اصلی در این زمینه، عدم وجود یک مدل مفهومی یکپارچه است که بتواند به طور همزمان، هم تأثیر کمی مؤلفه‌های حکمرانی بر سطح تاب‌آوری را بسنجد (با استفاده از روش‌های آماری مانند تحلیل مسیر) و هم ماهیت دینامیک و غیرخطی تقویت یا تضعیف این عوامل در طول زمان را از منظر سیستمی نشان دهد. مطالعات پیشین عمدتاً یا بر تحلیل‌های صرفاً کمی (مانند مدل‌سازی معادلات ساختاری) متمرکز بوده‌اند که فاقد عمق پویایی هستند، یا بر تحلیل‌های کیفی صرف تکیه کرده‌اند که قابلیت تعمیم و آزمون تجربی دقیق فرضیه‌ها را ندارند.

بنابراین، پژوهش حاضر با هدف رفع این شکاف، بر ضرورت طراحی یک مدل ترکیبی آماری ـ سیستمی برای روستاهای صور و توتاخانه شهرستان بناب تأکید می‌کند. این رویکرد دوگانه، امکان سنجش دقیق اثرات متغیرهای مستقل حکمرانی (مانند میزان مشارکت و اعتماد) بر تاب‌آوری را فراهم می‌آورد و همزمان، با استفاده از مدل‌سازی سیستمی، چگونگی تعاملات پیچیده و حلقه‌های بازخوردی که به طور مداوم ساختار تاب‌آوری را بازتولید یا تضعیف می‌کنند، ترسیم می‌نماید. این پژوهش نه تنها به دنبال اندازه‌گیری «وضعیت» تاب‌آوری، بلکه در پی درک «فرآیند» و «مکانیسم‌های دینامیک» حفظ آن در بستر حکمرانی محلی است که این امر، مزیت علمی برجسته‌ای در ادبیات توسعه روستایی و مدیریت بحران خواهد بود. لذا هدف اصلی این پژوهش، طراحی، اعتبارسنجی و به کارگیری یک مدل ترکیبی آماری ـ سیستمی برای تبیین روابط علّی و دینامیک بین متغیرهای حکمرانی محلی، برنامه‌ریزی مشارکتی، سرمایه اجتماعی و سطح تاب‌آوری اجتماعی ـ اقتصادی در روستاهای صور وتوتاخانه شهرستان بناب است. این پژوهش در پی پاسخ به این سوال است که مدل مفهومی تاب‌آوری اجتماعی ـ اقتصادی روستاهای صور و توتاخانه شهرستان بناب با تأکید بر حکمرانی محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی، بر اساس رویکرد ترکیبی آماری و سیستمی چگونه است ؟

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

مفهوم تاب‌آوری در دهه‌های اخیر از یک اصطلاح اکولوژیک (به معنای بازگشت سیستم به حالت تعادل اولیه پس از اغتشاش) به یک پارادایم فراگیر در علوم اجتماعی و اقتصادی توسعه تبدیل شده است. نظریه تاب‌آوری فراتر از «مقاومت» در برابر شوک‌ها، بر توانایی سیستم برای جذب، سازگاری و تحول در مواجهه با عدم قطعیت‌های مزمن و حوادث حاد تأکید دارد (Su et al,2025: 3). در زمینه توسعه روستایی، تاب‌آوری صرفاً به پایداری درآمد کشاورزی محدود نمی‌شود، بلکه شامل ثبات شبکه‌های اجتماعی، حفظ هویت فرهنگی و توانایی نهادهای محلی برای مدیریت تغییرات بلندمدت است (Isnan et al,2025: 2).

مدل‌های نوین تاب‌آوری، مانند چارچوب «تاب‌آوری جامعه سازمانی»، تاب‌آوری را به عنوان یک ویژگی نوظهور سیستم در نظر می‌گیرند که ناشی از تعامل پیچیده زیرسیستم‌های مختلف است. این رویکرد تأکید می‌کند که برای سنجش تاب‌آوری واقعی، باید ابعاد چندگانه (اقتصادی، اجتماعی، نهادی و محیطی) به صورت یکپارچه و نه مجزا مورد بررسی قرار گیرند. این امر به طور مستقیم اهمیت ادغام مدل‌های کمی (برای سنجش ابعاد اقتصادی) با مدل‌های کیفی/سیستمی (برای سنجش ابعاد نهادی) را تقویت می‌کند (رستمی و همکاران، ۱۴۰۳: ۲۰۲).

حکمرانی محلی چارچوب نهادی است که نحوه مدیریت منابع، حل تعارضات و تعریف منافع عمومی در سطح روستا را شکل می‌دهد. نظریه حکمرانی خوب سازمان ملل متحد، که مبنای اصلی این بخش است، بر شش مؤلفه کلیدی تأکید دارد: مشارکت، حاکمیت قانون، شفافیت، پاسخگویی، اثربخشی و کارایی. در زمینه تاب‌آوری، ضعف در هر یک از این مؤلفه‌ها می‌تواند منجر به توزیع ناعادلانه منابع پس از بحران یا عدم تخصیص صحیح منابع پیشگیرانه شود و در نتیجه، سرمایه اجتماعی و اقتصادی را تضعیف کند (موسوی و کامل‌نیا، ۱۴۰۵: ۱۳۸).

سرمایه اجتماعی، که توسط نظریه‌پردازانی نظیر بوردیو و کلمن معرفی شد، به عنوان بافت پیونددهنده جامعه عمل می‌کند (امیری و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۰۲). در چارچوب تاب‌آوری، سرمایه اجتماعی شامل اعتماد متقابل، هنجارهای همکاری و شبکه‌های اجتماعی به عنوان یک منبع غیرملموس عمل می‌کند که هزینه‌های تراکنش اجتماعی را کاهش داده و امکان واکنش سریع‌تر و منسجم‌تر جامعه به شوک‌ها را فراهم می‌آورد. حکمرانی محلی مؤثر مستقیماً این سرمایه را تقویت می‌کند (علی پناه و همکاران، ۱۴۰۲: ۷۹).

برنامه‌ریزی مشارکتی به عنوان رویکردی انسان‌محور، تلاش می‌کند تا دانش و نیازهای ذی‌نفعان محلی را به فرآیند رسمی تصمیم‌گیری ادغام کند. این روش بر اساس نظریه توانمندسازی استوار است که معتقد است افراد زمانی که کنترل بیشتری بر محیط زندگی خود داشته باشند، انگیزه بیشتری برای سرمایه‌گذاری بلندمدت در آن محیط خواهند داشت. مشارکت فعال در سطوح برنامه‌ریزی، منجر به مالکیت طرح‌ها و افزایش پذیرش نتایج می‌شود که برای پایداری تاب‌آوری حیاتی است (علوی نائینی و همکاران، ۱۴۰۰: ۶۶۹).

نقطه تلاقی این دو مفهوم، در چارچوب نظریه کنشگران چندسطحی قرار می‌گیرد. این نظریه بیان می‌کند که تصمیمات در سطوح مختلف (جهانی، ملی، محلی) بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند. در سطح محلی، چالش اصلی نه در وجود نهادها، بلکه در تعامل بین نهادهای رسمی (شورای روستا/دهیاری) و نهادهای غیررسمی (ریش‌سفیدان، گروه‌های مردمی) است. حکمرانی مؤثر، فضایی را ایجاد می‌کند که در آن برنامه‌ریزی مشارکتی از سطح پایین، بتواند اهداف حکمرانی را محقق سازد (صلاحی اصفهانی، ۱۴۰۰: ۱۸۸). همانطور که در بیان مسئله اشاره شد، برای درک پیچیدگی‌های تاب‌آوری در بستر واقعی، رویکرد خطی کافی نیست. پویایی‌شناسی سیستم‌ها، که توسط جی فورستر معرفی شد، چارچوبی ریاضی–مفهومی برای نمایش حلقه‌های بازخوردی، تأخیرها و روابط غیرخطی بین متغیرها ارائه می‌دهد (یگانه و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۶۴). این مدل‌سازی برای این تحقیق حیاتی است، زیرا اجازه می‌دهد تا نشان دهیم چگونه کمبود آب (شوک بیرونی) از طریق تضعیف اعتماد (سرمایه اجتماعی) و تمرکز قدرت (حکمرانی ضعیف)، به یک بحران مزمن تاب‌آوری تبدیل می‌شود (محمدلو و همکاران، ۱۴۰۳: ۷۶).

در سطح اقتصادی، تاب‌آوری روستایی به شدت به ساختار اقتصادی محلی وابسته است. نظریاتی مانند نظریه اقتصاد تاب‌آور پیشنهاد می‌کنند که تنوع‌بخشی اقتصادی (اقتصاد غیرکشاورزی) و ایجاد شبکه‌های زنجیره تأمین محلی، ریسک‌های تک‌محصولی را کاهش می‌دهد. در این چارچوب، حکمرانی محلی باید نقش تسهیل‌گری در تنوع‌بخشی و حمایت از کارآفرینی محلی را ایفا کند، که این امر مستلزم مشارکت فعال جامعه هدف است (Huang et al, 2024: 3). رویکرد معیشت پایدار، چارچوبی عالی برای تحلیل تاب‌آوری در سطح خرد (مانند صور وتوتاخانه) ارائه می‌دهد. این رویکرد پنج دسته از دارایی‌ها (سرمایه‌های انسانی، مالی، فیزیکی، طبیعی و اجتماعی) را شناسایی کرده و سپس فرآیندهایی (مانند حکمرانی و مشارکت) را که بر دسترسی و استفاده از این دارایی‌ها تأثیر می‌گذارند، بررسی می‌کند. این نظریه، ارتباط مستقیم بین ضعف حکمرانی و فرسایش دارایی‌های طبیعی (مانند آب) و اجتماعی را تبیین می‌کند (ایزدی و همکاران، ۱۴۰۲: ۸۸). در راستای پیشینه تحقیق مطالعاتی به صورت زیر انجام شده است:

۱– مطالعات داخلی

رحمانی و تقیلو (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «تحلیل نقش آمایش عناصر فضایی در تاب‌آوری اقتصاد روستایی؛ مطالعه موردی دهستان چشمه‌سرا در شهرستان شوط» به بررسی تأثیر مولفه‌های سازمان فضایی بر تاب‌آوری روستاها پرداختند. نتایج تحلیل رگرسیون فضایی نشان داد که میان تاب‌آوری اقتصادی و الگوهای لکه‌ها و شبکه‌های فضایی رابطه‌ای معنادار وجود دارد؛ به‌گونه‌ای که روستاهای دارای اراضی مناسب‌تر سطح تاب‌آوری بالاتری داشتند و تنها چند روستا از این قاعده مستثناء بودند. هم‌چنین، کمترین همبستگی میان سازمان فضایی جمعیت و تاب‌آوری مشاهده شد. بررسی شبکه‌های ارتباطی نیز نوسانات زیادی را نشان داد، به طوری که روستاهای علی‌کَندی و ایل‌بلاغی با وجود برخورداری از وزن بالای شبکه ارتباطی، از تاب‌آوری

کمتری برخوردار بودند و ضریب محلی آن‌ها بین ۰/۳ تا ۰/۷ در نوسان بود. در مجموع، ضرایب محلی به‌دست‌آمده با مقدار ۰/۸۵ بیانگر ارتباط قوی میان عناصر فضایی و تاب‌آوری روستاهاست. نتیجه‌گیری پژوهش حاکی از آن است که ارتقای کیفیت زیرساخت‌های ارتباطی و توسعه مشاغل کوچک و خانگی مانند تولید عرقیات، خشکبار، خشک‌کردن میوه و سبزیجات و فراوری لبنیات می‌تواند عاملی مؤثر در افزایش تاب‌آوری و پایداری جمعیت روستایی باشد. حسنوند و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی به بررسی عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی پس از وقوع زلزله (مطالعه موردی: دهستان سیلاخور شهرستان دورود) پرداختند. نتایج تحقیق نشان داد که از نظر اقتصادی، سکونتگاه‌های روستایی این دهستان با میانگین نزدیک به عدد سه در سطحی نسبتاً تاب‌آور قرار دارند؛ به‌طوری‌که روستای کلنگانه دارای بیشترین میزان تاب‌آوری بوده، در حالی که روستاهای ازنا، عالم‌آباد، لبان بالا، عزیزآباد و جهان‌آباد از تاب‌آوری اقتصادی پایین‌تری برخوردارند و سایر روستاها در حد متوسط ارزیابی شدند. همچنین یافته‌های حاصل از تحلیل عاملی اکتشافی بیانگر آن است که عامل زمینه‌های اقتصادی و اشتغال با چهار شاخص «اشتغال»، «هزینه و درآمد»، «سرمایه اقتصادی» و «میزان خسارت» و نیز عامل ظرفیت‌های درآمدی و تسهیلاتی با سه شاخص «توانایی جبران خسارت»، «بهره‌مندی از منابع بانکی» و «توانایی بازگشت به وضعیت شغلی و درآمدی مناسب»، از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی محسوب می‌شوند. بساک (۱۳۹۹) در پژوهشی به سنجش تاب آوری اجتماعی و اقتصادی روستاهای در معرض خطر وقوع زلزله (مطالعه موردی: روستاهای دهستان انجیرلو شهرستان بیله سوار) پرداخته‌است. نتایج نشان داد که در تاب آوری اجتماعی روستاهای مورد مطالعه مولفه میزان حس تعلق با ۱۳/۱- درصد بیشترین میانگین و سلامت و رفاه با ۹/۱- درصد کمترین میانگین و نیز برای تاب آوری اقتصادی مولفه بهره مندی از تسهیلات بانکی با ۱۴/۱- بیشترین و میانگین و مولفه‌های خسارت و مولفه درآمد با ۱۲/۱- درصد از طرف روستاییان پاسخ داده شده است. صلاحی اصفهانی (۱۴۰۰) در پژوهشی به بررسی وضعیت تاب‌آوری اجتماعی-اقتصادی در روستاهای حوزه آبخیز سامان (استان مرکزی) در پی نوسانات اخیر آب پرداخت و نشان داد که سطح کلی تاب‌آوری در این منطقه قابل قبول نیست، زیرا میانگین دیدگاه‌های پاسخگویان از عدد ۳ پایین‌تر ارزیابی شده است. تحلیل نشان داد که تأثیر بعد اجتماعی بر تاب‌آوری بیشتر بوده، در حالی که بعد اقتصادی کمترین نقش را ایفا کرده است. با این حال، روستاهای سامان و یاری‌آباد در مواجهه با چالش‌های اقتصادی ناشی از کم‌آبی، عملکرد بهتری داشتند. در بُعد اجتماعی، بالاترین تاب‌آوری در روستاهای چهارحد، یاری‌آباد و ورکبار علیا مشاهده شد که از میانگین ۳ فراتر رفتند. در مجموع، عدم کسب میانگین ۳ توسط هیچ‌یک از دو مؤلفه اصلی، تاب‌آوری پایین محدوده مورد مطالعه را در شرایط تنش آبی تأیید می‌کند. صفری علی اکبری (۱۴۰۱) در پژوهشی به بررسی عوامل موثر بر تاب آوری اقتصادی و اجتماعی مناطق روستایی (مورد پژوهشی: شهرستان کرمانشاه) پرداخته‌است. نتایج نشان دا که تاب آوری اقتصادی و اجتماعی مناطق روستایی در سطح کمتر از ۰/۰۵ معنادار است و با توجه به میانگین محاسبه شده (۳۸۶/۲)، وضعیت آنها نامطلوب ارزیابی شده است. در میان ۱۱ شاخص تاب آوری اقتصادی و اجتماعی دو شاخص خسارت با میانگین ۹۶۲/۳ و سپس آمادگی مقابله با سوانح در میان روستاییان با میانگین ۹۳/۳ وضعیتی متوسط و مابقی شاخص ها نیز وضعیتی ضعیف دارند. همچنین، نتایج تحلیل عاملی نشان می دهد که سه عامل رونق بسترهای اقتصادی و اشتغال زایی (۵۵/۳۹)، ارتقا سرمایه انسانی و اجتماعی (۵۶/۲۳) و ایجاد ظرفیت های تسهیلاتی و درآمدی (۹۵۴/۱۱)، تاثیرگذارترین عوامل در تاب آوری مناطق روستایی هستند.

رستمی و همکاران (۱۴۰۳) در مطالعه‌ای به ارائه مناسب ترین الگوی تاب آوری اقتصادی در سکونتگاه‌های روستایی بخش سورنا- شهرستان رستم پرداخته‌اند. ین روستاها با چالش‌های جدی اقتصادی مواجه هستند که شامل فقدان امنیت شغلی، عدم تنوع در تولید کار، ضعف در سلامت سیاست مالی و پولی، و همچنین کمبود امکانات و زیرساخت‌های مناسب می‌باشد. قناعتی و همکاران (۱۴۰۳) در پژوهشی به مطالعه تطبیقی تاب آوری اقتصادی در قبل و بعد از شیوع بیماری کووید ۱۹ در روستاهای گردشگرپذیرشهرستان بندر انزلی پرداخته‌اند. نتایج نشان داد که میزان تاب آوری اقتصادی روستاییان در برابر بحران کووید-۱۹ در دوره بعد از کرونا، در حد متوسط و یا حد مطلوبیت بوده و با دوره قبل از کرونا تفاوت قابل ملاحظه ای از لحاظ تاب آوری

دارد؛ سپس بر اساس مدل ویکور، میزان تاب آوری در بین روستاهای گردشگرپذیر متفاوت بوده، به طوری که به ترتیب روستاییان ساکن در روستاهای سنگاچین، آب کنار، بشمن، طالب آباد، لیچارکی حسن رود، حسن رود، کپورچال، جفرود پایین، گلشن، کچلک، سیاه وزان و علی آباد از سطح تاب آوری بالاتری برخوردار می باشند. در نهایت روستاهای با سطح تاب آوری بالا از اولویت پایینی برای افزایش در تاب آوری اقتصادی برخوردار هستند و برعکس روستاهایی با سطح تاب آوری پایین از اولویت بالایی برای افزایش در تاب آوری در بین جامعه آن ها برخوردار هستند.

موسوی و کامل‌نیا (۱۴۰۵) در مطالعه‌ای ارزیابی تاب آوری اجتماعی در روستاهای پیرامون شهر ارومیه پرداخته‌اند. نتایج نشان داده است که عامل اقتصاد با بیشترین تأثیر، دارای ضریب مستقیم و مثبت ۰/۹۹ است؛ در کنار آن، عوامل اجتماعی مانند مشارکت، تعلق، و اعتماد به ترتیب با ضرایب مستقیم و مثبت ۰/۹۸، ۰/۹۸، و ۰/۹۳، و همچنین دانش و آگاهی با ضریب مستقیم و مثبت ۰/۹۷، نقش مؤثری در تاب‌آوری اجتماعی روستاها در مقابل مخاطرات ایفا می‌کنند.

۲- مطالعات خارجی

شن و هو[1] (۲۰۲۴) در مطالعه‌ای با عنوان چگونه تأمین مالی فراگیر دیجیتال، تاب‌آوری اقتصادی روستایی را بهبود می‌بخشد؟. این تحقیق تأثیر مثبت تأمین مالی فراگیر دیجیتال را، به ویژه در مناطقی با محیط بازار و زیرساخت‌های حمل و نقل ضعیف، شناسایی می‌کند. همچنین اثرات واسطه‌ای افزایش کارآفرینی روستایی و کاهش شکاف درآمدی شهر و روستا را بر افزایش تاب‌آوری اقتصادی روستایی برجسته می‌کند. یافته‌ها بر پتانسیل تأمین مالی فراگیر دیجیتال در ارتقای توسعه پایدار اقتصادی روستایی تأکید دارند.

هوانگ[2] و همکاران (۲۰۲۴) در مطالعه‌ای با عنوان آیا تجارت الکترونیک روستایی، تاب‌آوری اقتصادی مزارع خانوادگی را بهبود می‌بخشد؟ به این نتیجه رسیدند که توسعه تجارت الکترونیک به طور قابل توجهی تاب‌آوری مزارع خانوادگی را افزایش می‌دهد. آزمون‌های مکانیسم نشان می‌دهد که سیاست تجارت الکترونیک به طور قابل توجهی محدودیت‌های مالی مزارع خانوادگی را کاهش داده و سرمایه‌گذاری ناکافی را مهار می‌کند و در نتیجه تاب‌آوری آنها را افزایش می‌دهد. با این حال، تأثیر آن بر مزارع خانوادگی با سرمایه‌گذاری بیش از حد قابل توجه نیست. علاوه بر این، تجزیه و تحلیل ناهمگونی نشان می‌دهد که تجارت الکترونیک تأثیر بیشتری بر تاب‌آوری مزارع خانوادگی در مناطقی با کیفیت نهادی بهتر دارد. با توجه به وضعیت توسعه مزرعه، تأثیر تجارت الکترونیک بر تاب‌آوری در مزارع خانوادگی بزرگ و سرمایه‌بر بیشتر است. به طور کلی، این مطالعه تأثیر واقعی تجارت الکترونیک روستایی در چین بر تاب‌آوری اقتصادی مزارع خانوادگی را روشن می‌کند و بینش‌های تجربی ارزشمندی را برای احیای مناطق روستایی در کشورهای در حال توسعه ارائه می‌دهد. وو[3] و همکاران (۲۰۲۵) در مطالعه‌ای به بررسی تأمین مالی فراگیر دیجیتال و تاب‌آوری اقتصادی خانوارهای روستایی پرداخته‌اند. نتایج نشان داد که هزینه‌های تولید کشاورزی و شدت فعالیت‌های کارآفرینی، دو کانال اقتصادی کلیدی زیربنایی این رابطه هستند. در مجموع، این مطالعه، ادبیات رو به رشد در مورد تأمین مالی فراگیر دیجیتال و اقتصادهای روستایی را پیش می‌برد.

در حالی که مطالعات پیشین عمدتاً بر تبیین همبستگی‌های کمی میان متغیرهای ساختاری–فضایی (مانند آمایش عناصر فضایی، شبکه‌های ارتباطی، یا تأثیر فناوری‌هایی نظیر فین‌تک و تجارت الکترونیک) و تاب‌آوری اقتصادی در سطح کلان یا منطقه‌ای متمرکز بوده‌اند، مدل پیشنهادی این پژوهش با یک تغییر پارادایم از رویکرد «عوامل بیرونی و زیرساختی» به سمت «عوامل نهادی و فرآیندی» حرکت می‌کند؛ به این معنا که با انتخاب حکمرانی محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی به عنوان متغیرهای محوری، به دنبال طراحی یک مدل کنش‌محور هستیم که بر ظرفیت‌های درونی و ساختارهای تصمیم‌گیری جامعه

1. Shen and Hu
2. Huang
3. Wu

محلی (در کنار بُعد اقتصادی) برای بازتعریف و تقویت تاب‌آوری اجتماعی–اقتصادی در مقیاس خرد (روستاهای صور و توتاخانه) تأکید دارد.

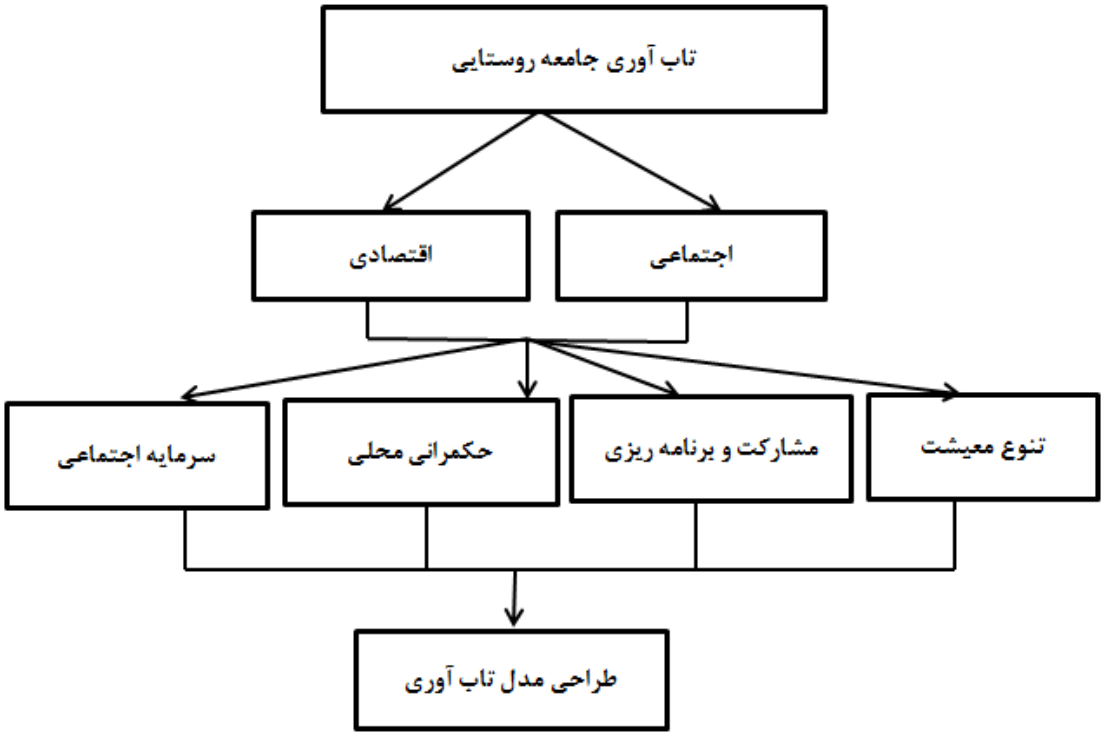

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق

روش تحقیق

پژوهش حاضر که از منظر هدف کاربردی و از منظر گردآوری داده‌ها توصیفی–پیمایشی است، با هدف طراحی مدل تاب‌آوری اجتماعی–اقتصادی با تاکید بر حکمرانی محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی انجام شده است؛ جامعه آماری آن شامل ۸۵۷ نفر (۲۵۴ خانوار) ساکن در روستاهای صور و توتاخانه شهرستان بناب بوده و حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران، ۲۶۵ نفر تعیین گردید. از آنجا که جامعه آماری ما از دو خرده‌گروه (روستا) با اندازه جمعیتی متفاوت تشکیل شده است، استفاده از روش طبقه‌بندی شده برای اجرای تخصیص نمونه متناسب ضروری بود. این بدان معناست که حجم نمونه ۲۶۵ نفری، به نسبت دقیق سهم جمعیتی هر روستا در کل جمعیت ۸۵۷ نفری، بین دو روستا تقسیم شد. این اقدام تضمین می‌کند که بازنمایی نسبی هر روستا در نمونه نهایی کاملاً حفظ شود و اعتبار مدل طراحی شده به ساختار جمعیتی واقعی جامعه آماری خدشه‌دار نگردد. شیوه نمونه‌گیری بر اساس روش تصادفی طبقه‌بندی شده بوده و نمونه‌گیری از هر روستا به نسبت سهم جمعیتی آن در کل جامعه انجام شده است. برای گردآوری داده‌های تحقیق از روش پرسشنامه استفاده شده است. متغیرهای تحقیق به صورت دو متغیر مستقل حکمرانی محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی، دو متغیر وابسته تاب آوری اقتصادی و تاب آوری اجتماعی و دو متغیر میانجی سرمایه اجتماعی و تنوع معیشت به همراه ابعاد (۲۳ بعد) و گویه‌های مختلف (۴۸ گویه) مورد ارزیابی قرار گرفته است (جدول۱). روایی صوری و محتوایی پرسشنامه به بوسیله متخصصان و اساتید مربوطه مورد ارزیابی و بررسی قرار گرفته است و به منظور پایایی تحقیق نیز از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است که مقدار ضریب به دست آمده برای ۶ متغیر اصلی بالاتر از ۰/۷ بوده است و پایایی کل پرسشنامه نیز برابر با ۰/۸۳ به دست آمده است. به منظور تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق از آزمون تی تک نمونه‌ای و تحلیل رگرسیون چند گانه استفاده شده است.

جدول ۱. متغیرها، بعدها و گویه‌های تحقیق

متغیر	بعد	گویه
حکمرانی محلی	پاسخگویی	نهادهای محلی در قبال عملکردشان به جامعه پاسخگو هستند.
		تصمیمات بودجه‌ای در سطح محلی به صورت شفاف به اطلاع عموم می‌رسد.
	شایسته‌سالاری	احساس می‌کنم افرادی که در پست‌های مدیریتی محلی هستند، افراد شایسته‌ای هستند.
		رسیدگی به شکایات و درخواست‌ها توسط نهادها عادلانه و بدون پارتی‌بازی است.
	مشارکت عمومی	افراد عادی می‌توانند در مورد برنامه‌های توسعه محلی نظر بدهند.
		در صورت لزوم، می‌توانم مستقیماً با تصمیم‌گیرندگان اصلی محلی ارتباط برقرار کنم.
	نفوذ نخبگان	تصمیمات مهم محلی تحت تأثیر نخبگان غیررسمی و بانفوذ قرار می‌گیرد.
		نهادهای محلی از گروه‌های ضعیف جامعه در برابر تأثیر نخبگان محافظت می‌کنند.
برنامه‌ریزی مشارکتی	کیفیت تعامل	جلسات برنامه‌ریزی محلی زمان کافی برای بحث‌های عمیق فراهم می‌کنند.
		اطلاعات مورد نیاز برای مشارکت معنادار، به موقع و در دسترس قرار می‌گیرد.
	تأثیرگذاری	مشارکت من در فرآیند برنامه‌ریزی، تأثیر واقعی بر اجرای پروژه‌ها داشته است.
		سازوکار مشخصی برای ارائه بازخورد پس از اتمام پروژه وجود دارد.
	فراگیری	همه گروه‌های اصلی جامعه (جوانان، زنان، کشاورزان) در فرآیند مشارکت داده شده‌اند.
		مشارکت‌کنندگان احساس می‌کنند که صدایشان شنیده شده است.
	تداوم	برنامه‌ریزی مشارکتی یک رویداد موردی نیست، بلکه یک رویه مستمر است.
		در ارزیابی موفقیت پروژه‌ها، نظر جامعه محلی لحاظ می‌شود.
سرمایه اجتماعی	اعتماد افقی	من به همسایگانم اعتماد دارم که در صورت لزوم به من کمک کنند.
		مردم در این جامعه به طور کلی صادق و قابل اعتماد هستند.
	انسجام شبکه‌ای	من در فعالیت‌های جمعی سازمان‌یافته محلی (مثل جشن یا عزاداری) شرکت می‌کنم.
		من به راحتی می‌توانم از همسایگانم برای یک کار کوچک وام بگیرم یا قرض دهم.
	اعتماد عمودی	من به شورای محلی/دهیاری اعتماد دارم که منافع عمومی را پیگیری کنند.
		سطح همکاری بین گروه‌های مختلف در جامعه بالاست.
	هنجارهای متقابل	اگر به کسی کمک کنم، انتظار دارم که او نیز در آینده به من کمک کند (عمل متقابل).
		جامعه محلی یک حس قوی از "ما" بودن و تعلق مشترک دارد.
تنوع معیشت	تنوع درآمد	خانواده من از دو منبع درآمدی غیرمرتبط با هم کسب درآمد می‌کند.
		سهم فعالیت‌های غیرکشاورزی از کل درآمد خانواده بیش از ٪۴۰ است.
	مهارت‌های چندگانه	حداقل یک عضو اصلی خانواده دارای مهارت فنی یا خدماتی تخصصی است.
		می‌توانم با استفاده از مهارت‌هایم، در ازای خدمات، کالا دریافت کنم (مبادله غیرنقدی).
	دسترسی به بازار	دسترسی به بازارهای شهری برای فروش محصولات ما آسان و کم‌هزینه است.
		ما اطلاعات کافی در مورد قیمت‌های بازارهای منطقه‌ای داریم.
تاب آوری اجتماعی	واکنش‌پذیری	جامعه ما به سرعت می‌تواند پس از یک شوک (مثل بیماری یا سیل کوچک) سازماندهی شود.
		منابع و امکانات محلی (مانند انبارهای مشترک) برای مقابله با بحران بسیج می‌شوند.
	یادگیری تطبیقی	جامعه پس از یک تجربه منفی، رویه‌های خود را برای جلوگیری از تکرار آن تغییر داد.
		داستان‌ها و تجربیات مربوط به مدیریت بحران‌های گذشته به نسل جدید منتقل شده است.
	انسجام در بحران	در زمان نیاز، افراد غنی‌تر جامعه منابع خود را با نیازمندان به اشتراک می‌گذارند.
		اختلافات داخلی جامعه در زمان بحران به طور موقت کنار گذاشته می‌شود.
	ارتباطات بحران	مکانیسم‌های اطلاع‌رسانی سریع و قابل اعتمادی برای هشدار در جامعه وجود دارد.
		حس تعلق به این مکان باعث می‌شود مردم برای ماندن تلاش کنند.
تاب آوری اقتصادی	تأمین مالی	ما پس‌انداز کافی برای پوشش هزینه‌های غیرضروری (مثل تعمیرات ناگهانی) داریم.
		در صورت از دست دادن منبع اصلی درآمد، می‌توانیم ظرف یک ماه، منبع جایگزین پیدا کنیم.
	تنوع دارایی	همه دارایی‌های اقتصادی ما به یک بخش (مثلاً فقط زمین کشاورزی) وابسته نیستند.
		ارزش دارایی‌های خانوار در برابر نوسانات اقتصادی اخیر حفظ شده است.
	تثبیت مصرف	حتی در سال‌های سخت، توانسته‌ایم سطح تغذیه و بهداشت خانواده را حفظ کنیم.
		ما مجبور نیستیم برای پوشش هزینه‌های زندگی، دارایی‌های مولد خود را بفروشیم.
	دسترسی به اعتبار	می‌توانیم با وثیقه کم یا بدون وثیقه از منابع رسمی محلی وام بگیریم.
		شبکه خانوادگی و دوستان می‌توانند به ما در شرایط اضطراری مالی کمک کنند.

منبع: موسوی و کامل‌نیا، ۱۴۰۵؛ افخمی و همکاران، ۱۴۰۴؛ حسنوند و همکاران، ۱۳۹۸؛ رستمی و همکاران، ۱۴۰۳

معرفی منطقه مورد مطالعه

شهرستان بناب با ۸۴۰ کیلومتر مربع وسعت در جنوب غربی استان آذربایجان شرقی واقع شده است و فاصله مرکز شهرستان با مرکز استان ۱۲۰ کیلومتر است. شهرستان بناب از شمال به شهرستان عجب شیر، از شرق به شهرستان مراغه، از جنوب به شهرستان ملکان و از غرب به شهرستان میاندوآب در استان آذربایجان غربی و دریاچه ارومیه محدود می شود.روستاهای صور و توتاخانه در دهستان بناجوی شمالی شهرستان بناب آذربایجان شرقی قرار دارند. دهستان بناجوی شمالی یکی از دهستان‌های شهرستان بناب است که در بخش مرکزی این شهرستان واقع شده است. این دهستان با دو شهرستان عجب‌شیر و مراغه از سمت شمال، شرق و غرب همسایه است و همچنین با دهستان بناجوی شرقی و غربی از سمت جنوب هم مرز است (شکل۱). براساس نتایج آخرین سرشماری سال ۱۳۹۵ جمعیت روستای صور برابر با ۲۴۹ نفر و روستای توتاخانه ۶۰۸ نفر جمعیت داشته‌اند (مرکزآمار ایران، ۱۳۹۵).

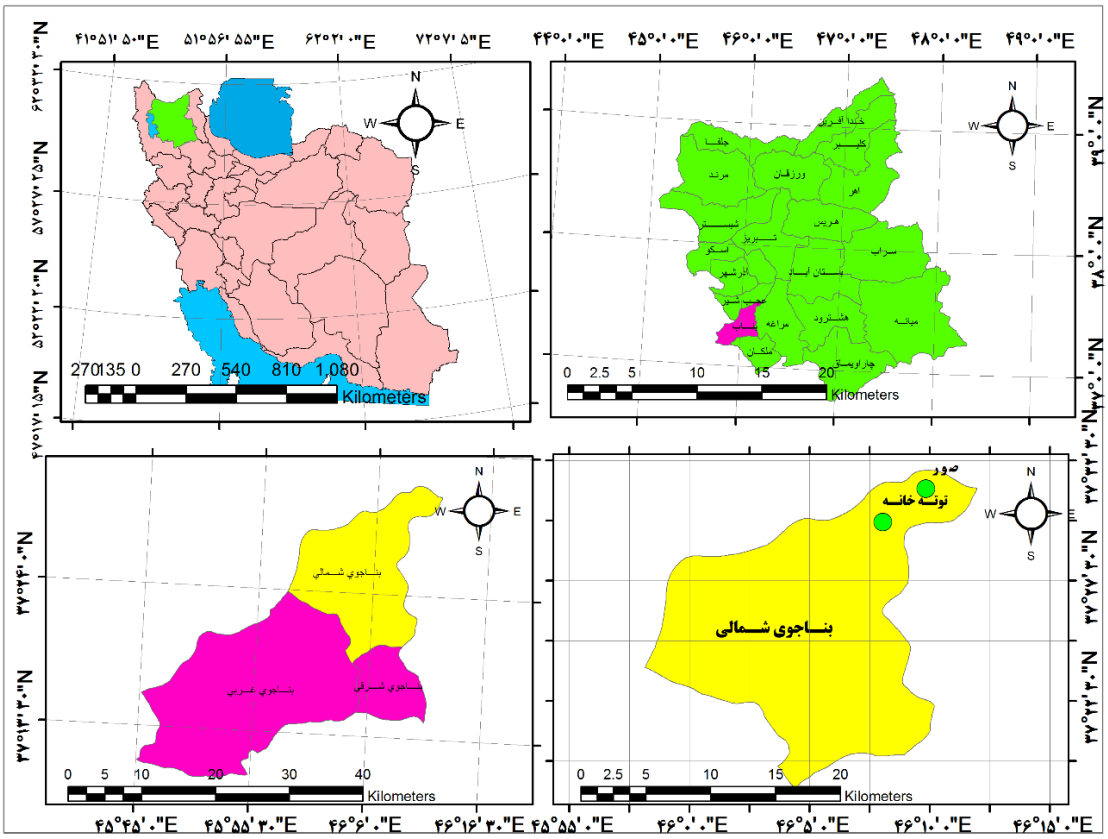

شکل ۱. موقعیت سیاسی روستاهای مورد مطالعه

نتایج

یافته‌های تحقیق در دو بخش مجزا به صورت توصیفی و استنباطی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتایج یافته‌های توصیفی نشان داد که ۵۶ درصد از پاسخگویان مرد و ۴۴ درصد از پاسخگویان زن بوده‌اند. از نظر وضعیت تاهل ۵۹ درصد از پاسخگویان متاهل و ۴۱ درصد نیز مجرد بوده‌اند. از نظر سن بیش‌ترین درصد فراوانی با ۲۹ درصد به گروه سنی ۳۱ تا ۴۰ سال بوده است و کم‌ترین درصد فراوانی با ۱۳ درصد به گروه سنی بالاتراز ۶۰ سال بوده است. از نظر میزان تحصیلات بیش‌ترین درصد فراوانی با ۲۶ درصد به گروه تحصیلی دیپلم و کم‌ترین درصد فراوانی با ۱۱ درصد به گروه تحصیلی ابتدایی اختصاص یافته است.

۱- بررسی وضعیت تاب‌آوری اقتصادی و اجتماعی در روستاهای مورد مطالعه

به منظور بررسی وضعیت تاب آوری اقتصادی در روستاهای مورد مطالعه از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده شده است. خروجی آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای شاخص‌های تاب‌آوری اقتصادی در روستاهای مورد بررسی، تصویری دوگانه از وضعیت معیشتی و مالی آن‌ها ارائه می‌دهد. در تحلیل کلی، میانگین تاب‌آوری اقتصادی (۳/۰۸۳) به صورت معنی‌داری از مقدار مرجع (۳) بالاتر است که نشان‌دهنده ارزیابی نسبتاً مطلوب و بهتر از متوسط توسط پاسخ‌دهندگان است. این قوت در چندین بعد نمود پیدا کرده است؛ از جمله بالاترین امتیاز کسب شده در شاخص‌های حفظ ارزش دارایی‌ها در برابر نوسانات (۳/۲۱۲) و داشتن پس‌انداز کافی (۳/۳۱۲)، که مؤید ظرفیت روستاییان برای مدیریت مالی و حفاظت از سرمایه‌های موجود است. علاوه بر این، استفاده از شبکه‌های حمایتی خانوادگی و دوستان برای تأمین اضطراری مالی و دسترسی به وام‌های رسمی محلی نیز به عنوان منابع مهم تاب‌آوری شناخته شده‌اند. با این حال، شکنندگی‌های اساسی در مؤلفه‌های کلیدی تاب‌آوری معیشتی مشهود است. سه شاخص مهم حفظ سطح تغذیه و بهداشت در سال‌های سخت (۲/۸۸۹)، توانایی جایگزینی سریع منبع درآمد اصلی (۲/۸۷۸) و مجبور به فروش نبودن دارایی‌های مولد (۲/۹۰۲)، همگی به طور معنی‌داری کمتر از حد متوسط قرار گرفته‌اند. این امر به وضوح نشان می‌دهد که روستاییان در مواجهه با شوک‌های اقتصادی، توانایی اندکی در حفظ کیفیت زندگی اولیه و جلوگیری از فرسایش دارایی‌های مولد خود دارند، که بیانگر عدم پایداری معیشت در بلندمدت است. بنابراین، اگرچه تاب‌آوری اقتصادی در سطح کلان کمی قوی به نظر می‌رسد، اما در هسته مرکزی تأمین معیشت روزمره، ضعف‌های جدی‌ای وجود دارد که نیازمند توجه ویژه در برنامه‌ریزی‌های توسعه روستایی است (جدول۲).

جدول ۲. بررسی وضعیت تاب آوری اقتصادی در روستاهای مورد مطالعه با استفاده از آزمون تی تک نمونه‌ای

مطلوبیت عدد مورد آزمون=۳						
شاخص	مقدار آماره(t)	میانگین عددی	سطح معنی داری	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان ۹۵درصد	
					حدبالا	حدپایین
داشتن پس‌انداز کافی برای پوشش هزینه‌های غیرضروری (مثل تعمیرات ناگهانی)	۱۱/۹۹۰	۳/۳۱۲	۰/۰۰۰	۰/۳۱۲	۰/۴۲۳	۰/۱۶۷
پیدا کردن جایگزینی برای منبع اصلی درآمد، ظرف یک ماه در صورت از دست دادن منبع اصلی	-۴/۹۸۹	۲/۸۷۸	۰/۰۰۰	-۰/۱۲۲	۰/۰۴۵	-۰/۱۸۹
وابسته نبودن همه دارایی‌های اقتصادی به یک بخش (مثلاً فقط زمین کشاورزی)	۹/۸۸۹	۳/۱۶۶	۰/۰۰۰	۰/۱۶۶	۰/۲۳۴	۰/۱۰۲
حفظ ارزش دارایی‌های خانوار در برابر نوسانات اقتصادی اخیر	۱۱/۱۰۹	۳/۲۱۲	۰/۰۰۰	۰/۲۱۲	۰/۳۱۸	۰/۱۱۲
حفظ سطح تغذیه و بهداشت خانواده، حتی در سال‌های سخت	-۴/۶۳۴	۲/۸۸۹	۰/۰۰۰	-۰/۱۱۱	-۰/۰۵۶	-۰/۱۷۸
مجبور به فروش نبودن دارایی‌های مولد خود برای پوشش هزینه‌های زندگی	-۳/۶۶۵	۲/۹۰۲	۰/۰۰۰	-۰/۰۹۷	-۰/۰۳۴	-۰/۱۵۴
دریافت وام با وثیقه کم یا بدون وثیقه از منابع رسمی محلی	۸/۲۳۴	۳/۱۱۹	۰/۰۰۰	۰/۱۱۹	۰/۲۰۱	۰/۰۵۶
کمک شبکه خانوادگی و دوستان در شرایط اضطراری مالی	۹/۴۳۴	۳/۱۵۸	۰/۰۰۰	۰/۱۵۸	۰/۲۴۳	۰/۰۹۸
جمع (تاب‌آوری اقتصادی)	۷/۶۹۸	۳/۰۸۰	۰/۰۰۰	۰/۰۸۰	۰/۰۳۴	۰/۱۳۲

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

به منظور بررسی وضعیت تاب آوری اجتماعی در روستاهای مورد مطالعه از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده شده است. نتایج حاصل از آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای ارزیابی مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی در روستاهای مورد مطالعه نشان می‌دهد که به طور کلی، وضعیت اجتماعی این جوامع قوی‌تر و معنادارتر از حد متوسط (نمره ۳) ارزیابی شده است؛ به‌طوری که میانگین کلی برای تاب‌آوری اجتماعی با مقدار ۳/۱۲۹ و سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰، نشان‌دهنده عملکرد مثبت جامعه در این زمینه است. عمده‌ترین نقاط قوت در این حوزه به ساختارهای همبستگی و همکاری افراد بازمی‌گردد. جامعه مورد بررسی دارای ظرفیت بالایی در

سازماندهی و بسیج منابع در زمان نیاز است، چنانکه شواهد نشان می‌دهد پس از وقوع شوک‌هایی مانند سیل یا بیماری، توانایی سازماندهی مجدد سریع (۳/۱۰۹) و استفاده از منابع محلی مشترک (۳/۱۱۳) بسیار خوب است. افزون بر این، سرمایه اجتماعی اخلاقی نیز برجسته است؛ به‌ویژه در زمینه همیاری مالی که افراد متمول‌تر، منابع خود را با نیازمندان به اشتراک می‌گذارند (۳/۱۹۸) و همچنین توانایی تعلیق اختلافات داخلی در هنگام بحران (۳/۱۵۵). این جامعه ظرفیت خوبی برای یادگیری از گذشته داشته و تجربیات مدیریتی را به نسل جدید منتقل می‌کند (۳/۱۷۰). همچنین، حس تعلق مکانی (۳/۲۲۳) در بالاترین سطح قرار دارد و مردم را به حفظ و تلاش برای آبادی منطقه ترغیب می‌نماید. با وجود این قوت‌های چشمگیر، یک کاستی مهم و معنادار در حوزه آمادگی و پیشگیری مشاهده شد. تنها شاخصی که میانگین آن کمتر از سطح مطلوب ۳ قرار گرفته، مربوط به وجود مکانیسم‌های اطلاع‌رسانی سریع و قابل اعتماد برای هشدار در جامعه است که میانگین آن ۲/۸۸۹ ثبت شده است. این امر نشان می‌دهد که در حالی که واکنش پس از بحران قوی است، زیرساخت‌های ارتباطی لازم برای هشدار زودهنگام و پیشگیری از گسترش دامنه آسیب‌ها، هنوز به بلوغ کافی نرسیده‌اند و این نقطه می‌تواند به عنوان یک آسیب‌پذیری حیاتی در طراحی مدل تاب‌آوری مورد توجه قرار گیرد (جدول۲).

جدول ۳. بررسی وضعیت تاب آوری اجتماعی در روستاهای مورد مطالعه با استفاده از آزمون تی تک نمونه‌ای

مطلوبیت عدد مورد آزمون=۳						
شاخص	مقدار آماره(t)	میانگین عددی	سطح معنی داری	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان ۹۵درصد	
					حدبالا	حدپایین
سازماندهی جامعه به سرعت پس از یک شوک (مثل بیماری یا سیل کوچک)	۹/۶۶۷	۳/۱۰۹	۰/۰۰۰	۰/۱۰۹	۰/۱۷۶	۰/۰۵۶
بسیج منابع و امکانات محلی (مانند انبارهای مشترک) برای مقابله با بحران	۱۰/۱۳۲	۳/۱۱۳	۰/۰۰۰	۰/۱۱۳	۰/۱۸۳	۰/۰۶۸
تغیر رویه‌های جامعه پس از یک تجربه منفی، برای جلوگیری از تکرار آن	۱۱/۳۳۴	۳/۱۷۶	۰/۰۰۰	۰/۱۷۶	۰/۲۶۵	۰/۱۰۴
انتقال داستان‌ها و تجربیات مربوط به مدیریت بحران‌های گذشته به نسل جدید	۱۰/۷۷۸	۳/۱۷۰	۰/۰۰۰	۰/۱۷۰	۰/۲۵۹	۰/۰۹۸
در زمان نیاز، افراد غنی‌تر جامعه منابع خود را با نیازمندان به اشتراک گذاشتن	۱۱/۹۸۸	۳/۱۹۸	۰/۰۰۰	۰/۱۹۸	۰/۲۷۸	۰/۱۱۲
کنار گذاشتن اختلافات داخلی جامعه در زمان بحران به طور موقت	۱۱/۶۶۷	۳/۱۵۵	۰/۰۰۰	۰/۱۵۵	۰/۲۴۳	۰/۰۸۷
وجود مکانیسم‌های اطلاع‌رسانی سریع و قابل اعتمادی برای هشدار در جامعه	-۴/۴۴۵	۲/۸۸۹	۰/۰۰۰	-۰/۱۱۱	۰/۱۷۶	۰/۰۶۳
حس تعلق مکانی باعث می‌شود مردم برای ماندن تلاش کنند	۱۲/۵۵۷	۳/۲۲۳	۰/۰۰۰	۰/۲۲۳	۰/۳۳۴	۰/۱۶۷
جمع (تاب آوری اجتماعی)	۱۱/۱۶۵	۳/۱۲۹	۰/۰۰۰	۰/۱۲۹	۰/۱۹۴	۰/۰۷۵

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

۲- مدل‌سازی عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اقتصادی در روستاهای صور و توتاخانه

به منظور مدل‌سازی عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اقتصادی در روستاهای صور و توتاخانه شهرستان بناب از تحلیل رگرسیون چندگانه استفاده شده است. نتایج جدول نشان می‌دهد که مدل رگرسیونی از برازش مطلوبی برخوردار است؛ به‌طوری‌که ضریب تعیین ۰/۵۸۰ بیانگر آن است که ۵۸ درصد از تغییرات متغیر وابسته یعنی تاب‌آوری اقتصادی توسط متغیرهای مستقل توضیح داده می‌شود. ضریب تعیین تعدیل‌شده ۰/۵۴۵ نیز تأیید می‌کند که مدل از دقت و پایداری مناسبی برخوردار است و اضافه کردن متغیرهای مستقل موجب بیش‌برازش نشده است. همچنین، مقدار ضریب همبستگی چندگانه ۰/۷۶۲ نشان‌دهنده رابطه نسبتاً قوی میان متغیرهای مستقل (حکمرانی محلی، برنامه‌ریزی مشارکتی، سرمایه اجتماعی و تنوع معیشت) با تاب‌آوری اقتصادی است. به‌طور کلی می‌توان گفت که مدل توان تبیین قابل‌توجهی در پیش‌بینی سطح تاب‌آوری اقتصادی دارد (جدول۴).

جدول ٤. شاخص‌های کلی برازش مدل رگرسیون برای پیش‌بینی تاب‌آوری اقتصادی

خطای معیار	ضریب تعیین تصحیح شده	ضرب تعیین	ضریب همبستگی چندگانه
۰/۵۲۱	۰/۵۴۵	۰/۵۸۰	۰/۷۶۲

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

جدول زیر نشان می‌دهد که مدل از نظر آماری معنادار است؛ زیرا آماره F برابر با ۱۰۳/۳۷ و سطح معناداری ۰/۰۰۱ است که بسیار کمتر از سطح خطای ۰/۰۵ می‌باشد. این نتیجه گویای آن است که مجموعه متغیرهای مستقل با یکدیگر توان تبیین معناداری بر تاب‌آوری اقتصادی دارند و فرضیه صفر مبنی بر عدم وجود رابطه رد می‌شود. بنابراین، مدل کلی رگرسیون به‌طور کلی معتبر است و می‌تواند تغییرات تاب‌آوری اقتصادی را به‌خوبی پیش‌بینی کند. به بیان دیگر، ساختار مدل به‌گونه‌ای است که روابط خطی بین عوامل اقتصادی ـ اجتماعی با سطح تاب‌آوری اقتصادی در جامعه به‌صورت معنادار تأیید شده است (جدول۵).

جدول ۵. تحلیل واریانس اثرات متغیرهای مستقل بر تاب‌آوری اقتصادی

مولفه	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آمار F	سطح معنادار
اثر رگرسیون	۱۱۲/۴۵	۴	۲۸/۱۱	۱۰۳/۳۷	۰/۰۰۱
باقیمانده	۷۰/۸۵	۲۶۰	۰/۲۷۲		
جمع	۱۸۳/۳۰	۲۶۴			

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

بر اساس جدول زیر، تمامی متغیرهای مستقل اثر مثبت و معناداری بر تاب‌آوری اقتصادی دارند. مقدار ثابت مدل با ۰/۰۰۶ معنی‌دار است و نشان می‌دهد که حتی در غیاب متغیرهای مستقل، مقدار پایه‌ای از تاب‌آوری اقتصادی وجود دارد. در میان متغیرها، بیشترین اثرگذاری مربوط به حکمرانی محلی با ضریب استاندارد بتا ۰/۳۴۰ است که نشان می‌دهد بهبود وضعیت حکمرانی محلی تأثیر قابل‌توجهی بر افزایش تاب‌آوری اقتصادی دارد. پس از آن، سرمایه اجتماعی با ضریب بتای ۰/۲۵۵، تنوع معیشت با ضریب بتای ۰/۲۱۵، و برنامه‌ریزی مشارکتی با ضریب بتای ۰/۱۴۵ در رتبه‌های بعدی قرار دارند. تمامی ضرایب دارای سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ هستند که بیانگر نقش واقعی هر یک از این مؤلفه‌ها در تقویت تاب‌آوری اقتصادی است. به‌طور کلی، مدل نشان می‌دهد که بهبود حکمرانی محلی، ارتقای سرمایه اجتماعی، توسعه تنوع معیشتی و افزایش مشارکت اجتماعی می‌تواند به‌صورت جمعی موجب ارتقای تاب‌آوری اقتصادی در جامعه شود (جدول ۶).

جدول ٦. ضرایب رگرسیون استاندارد و غیر استاندارد متغیرها در تبیین تاب‌آوری اقتصادی

متغیرها	ضریب استاندارد	ضریب غیر استاندارد		T	سطح معناداری
	BETA	خطای استاندارد	*B*		
مقدار ثابت	–	۰/۳۵۰	۰/۹۸۰	۲/۸۰۰	۰/۰۰۶
حکمرانی محلی	۰/۳۴۰	۰/۰۵۸	۰/۳۵۰	۶/۰۳۴	۰/۰۰۰
برنامه ریزی مشارکتی	۰/۱۴۵	۰/۰۵۰	۰/۱۵۰	۳/۰۰۰	۰/۰۰۰
سرمایه اجتماعی	۰/۲۵۵	۰/۰۴۲	۰/۲۲۰	۵/۲۳۸	۰/۰۰۰
تنوع معیشت	۰/۲۱۵	۰/۰۳۸	۰/۱۸۰	۴/۷۳۷	۰/۰۰۲

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

۳– مدل‌سازی عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی در روستاهای صور و توتاخانه

به منظور مدل‌سازی عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی در روستاهای صور و توتاخانه از تحلیل رگرسیون چندگانه استفاده شده است. جدول زیرکه شاخص‌های کلی برازش مدل تاب‌آوری اجتماعی را نشان می‌دهد، حاکی از قدرت تبیین بالاتری نسبت به

مدل تاب‌آوری اقتصادی است؛ زیرا ضریب تعیین برابر با ۰/۶۸۵ است. این مقدار نشان می‌دهد که ۶۸/۵ درصد از تغییرات در تاب‌آوری اجتماعی توسط متغیرهای مستقل مدل (حکمرانی محلی، برنامه‌ریزی مشارکتی، سرمایه اجتماعی و تنوع معیشت) توضیح داده می‌شود که نسبت به ۵۸ درصد مدل قبلی، افزایش قابل توجهی است. همچنین، ضریب همبستگی چندگانه ۰/۸۲۸ حاکی از یک همبستگی بسیار قوی بین مؤلفه‌های مدل و تاب‌آوری اجتماعی است. با وجود این قدرت تبیین بالا، ضریب تعیین تصحیح‌شده ۰/۶۵۲ اندکی پایین‌تر از ضریب تعیین است، اما همچنان در سطح بسیار خوبی قرار دارد، که این امر نشان می‌دهد مدل از نظر آماری برای تبیین تاب‌آوری اجتماعی، عملکرد قوی‌تری دارد (جدول ۷).

جدول ۷. شاخص‌های کلی برازش مدل رگرسیون برای پیش‌بینی تاب‌آوری اجتماعی

خطای معیار	ضریب تعیین تصحیح شده	ضرب تعیین	ضریب همبستگی چندگانه
۰/۴۵۶	۰/۶۵۲	۰/۶۸۵	۰/۸۲۸

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

جدول زیر تحلیل واریانس، اعتبار کلی مدل رگرسیون تاب‌آوری اجتماعی را تأیید می‌کند؛ سطح معناداری ۰/۰۰۱ بسیار کمتر از سطح آلفای استاندارد (۰/۰۵) است که به وضوح نشان می‌دهد مدل رگرسیونی در مجموع از نظر آماری بسیار معنادار است. این معناداری کلی با آماره F بسیار بزرگ (برابر با ۱۸۶/۱۰) همراه است که بیانگر قدرت بالای مدل در نسبت دادن واریانس متغیر وابسته به متغیرهای مستقل است. در حالی که واریانس توضیح داده شده توسط رگرسیون (۱۵۵/۲۰) بسیار بیشتر از واریانس باقیمانده (۵۴/۱۶) است، و این نسبت قوی، مؤید اهمیت عوامل مورد سنجش در شکل‌گیری تاب‌آوری اجتماعی است (جدول ۸).

جدول ۸. تحلیل واریانس اثرات متغیرهای مستقل بر تاب‌آوری اجتماعی

مولفه	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آمار F	سطح معنادار
اثر رگرسیون	۱۵۵/۲۰	۴	۳۸/۸۰	۱۸۶/۱۰	۰/۰۰۱
باقیمانده	۵۴/۱۶	۲۶۰	۰/۲۰۸		
جمع	۲۰۹/۳۶	۲۶۴			

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

جدول زیر به بررسی نقش هر یک از متغیرها در تبیین تاب‌آوری اجتماعی می‌پردازد. تمامی متغیرها دارای سطح معناداری بسیار پایین هستند که اثبات می‌کند تأثیر همه آن‌ها بر تاب‌آوری اجتماعی مثبت و معنادار است. در میان متغیرها، حکمرانی محلی با ضریب استاندارد ۰/۳۸۵ قوی‌ترین پیش‌بین برای تاب‌آوری اجتماعی است، که نشان می‌دهد بهبود حکمرانی محلی بیشترین تأثیر را در تقویت انسجام اجتماعی دارد. پس از آن، برنامه‌ریزی مشارکتی با ضریب ۰/۲۵۰، سرمایه اجتماعی با ضریب ۰/۱۹۵ و تنوع معیشت با ضریب ۰/۱۳۵ قرار می‌گیرند. همچنین، مقدار ثابت مدل با سطح معناداری ۰/۰۰۵ معنی‌دار است. این نتایج به‌خوبی نشان می‌دهد که در بُعد اجتماعی، ظرفیت‌های مدیریتی و نهادی محلی نقش کلیدی را ایفا می‌کنند (جدول ۹).

جدول ۹. ضرایب رگرسیون استاندارد و غیر استاندارد متغیرها در تبیین تاب‌آوری اجتماعی

متغیرها	ضریب استاندارد	ضریب غیر استاندارد		T	سطح معناداری
	BETA	خطای استاندارد	*B*		
مقدار ثابت	–	۰/۳۲۰	۱/۲۵۰	۳/۹۰۶	۰/۰۰۵
حکمرانی محلی	۰/۳۸۵	۰/۰۵۵	۰/۴۵۰	۸/۱۸۲	۰/۰۰۱
برنامه ریزی مشارکتی	۰/۲۵۰	۰/۰۴۸	۰/۲۸۸	۵/۸۳۳	۰/۰۰۳
سرمایه اجتماعی	۰/۱۹۵	۰/۰۴۰	۰/۱۸۰	۴/۵۰۰	۰/۰۰۰
تنوع معیشت	۰/۱۳۵	۰/۰۳۵	۰/۱۱۵	۳/۲۸۶	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

در ادامه مدل تاب‌آوری اجتماعی ـ اقتصادی روستاهای صور و توتاخانه ارائه شده است (شکل۲).

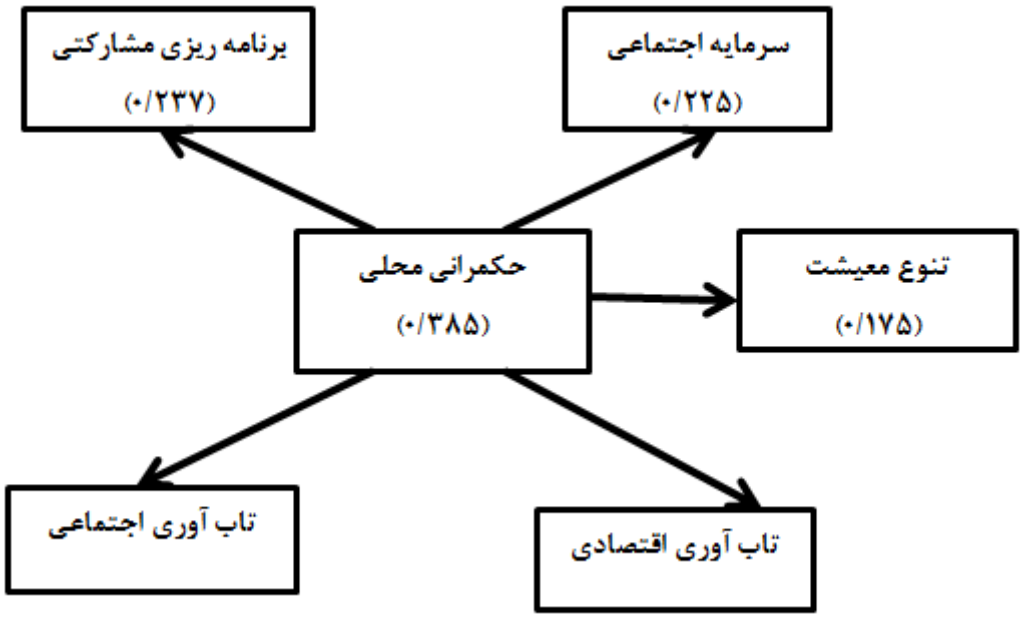

شکل ۲. مدل تاب‌آوری اجتماعی ـ اقتصادی روستاهای صور و توتاخانه شهرستان بناب

مدل مفهومی ترسیم شده ساختار علّی–معلولی پیچیده‌ای را نشان می‌دهد که در آن حکمرانی محلی به عنوان سازه محوری عمل می‌کند و نقش دوگانه‌ای ایفا می‌نماید؛ از سویی، کیفیت و کارایی آن متأثر از سازوکارهای جامعه‌پذیر مانند برنامه‌ریزی مشارکتی و انسجام درونی جامعه یعنی سرمایه اجتماعی است و از سوی دیگر، خود نیروی محرکه اصلی برای دستیابی به اهداف نهایی توسعه محسوب می‌شود. این نهاد مرکزی، مستقیماً بر دو خروجی اساسی یعنی تاب‌آوری اجتماعی و تاب‌آوری اقتصادی تأثیر می‌گذارد و اعتبار این تأثیرگذاری از طریق مسیرهای کمی تأیید شده است. علاوه بر تأثیرات مستقیم، حکمرانی محلی به عنوان یک تسهیل‌کننده، عواملی مانند تنوع معیشت را نیز شکل می‌دهد که این عامل خود به صورت غیرمستقیم به افزایش تاب‌آوری اقتصادی کمک می‌کند. در نتیجه، این مدل نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری بر بهبود حکمرانی محلی، نه تنها با فراهم آوردن محیطی کارآمدتر برای عمل، بلکه از طریق تقویت زیرساخت‌های اجتماعی، بیشترین بازدهی را در ارتقای توانایی جامعه برای مقاومت و بازیابی در برابر چالش‌ها به همراه خواهد داشت.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف طراحی مدل تاب‌آوری اجتماعی ـ اقتصادی روستاهای صور و توتاخانه شهرستان بناب با تأکید بر حکمرانی محلی و برنامه‌ریزی مشارکتی انجام شده است. یافته‌های حاصل از بررسی وضعیت روستاها نشان می‌دهد که جامعه از نظر همبستگی‌های درونی و توانایی سازگاری جمعی در موقعیت بسیار خوبی قرار دارد؛ به طوری که در تعاملات اجتماعی و ظرفیت یادگیری مشترک، از سطح مورد انتظار فراتر رفته‌اند. این استحکام اجتماعی به عوامل ساختاری پیوند داده می‌شود، جایی که نحوه اداره امور محلی و کارآمدی نهادها به عنوان نیروی محرکه اصلی در تقویت این انسجام و پیوند جمعی عمل می‌کنند. جامعه مورد مطالعه توانسته است در زمان‌های سختی، از حمایت متقابل و ظرفیت‌های اخلاقی برای حفظ تعادل بهره ببرد.

با این وجود، این قوت در واکنش‌دهی با یک نقص استراتژیک در حوزه پیشگیری همراه است. تنها نقطه‌ای که عملکرد آن پایین‌تر از حد مطلوب جامعه بوده، مربوط به سیستم‌های اطلاع‌رسانی و آمادگی اولیه در برابر بحران‌ها است. این امر نشان می‌دهد که در حالی که مردم در هنگام وقوع حادثه توانایی بالایی در مدیریت پیامدها دارند، ابزارهای لازم برای جلوگیری از

وقوع آسیب‌ها یا کاهش اولیه اثرات آن‌ها هنوز به طور کامل توسعه نیافته‌اند. این ضعف احتمالاً ناشی از کمبود تمرکز نهادی بر جنبه‌های فنی و زیرساختی آمادگی در برابر شوک‌ها است.

در زمینه پایداری اقتصادی، تحلیل‌ها تأیید می‌کنند که سلامت مالی روستا به طور مستقیم تحت تأثیر عوامل متعددی است که از هم مجزا نیستند. کیفیت حکمرانی و مدیریت محلی قوی‌ترین عامل مؤثر در ارتقای وضعیت اقتصادی شناخته شده است. علاوه بر این، تنوع بخشیدن به منابع درآمدی و تقویت شبکه‌های اعتماد و سرمایه اجتماعی میان مردم نیز نقش بسیار مهمی در ایجاد ثبات اقتصادی در برابر فشارهای بیرونی ایفا می‌کنند. این یافته‌ها به‌طور هماهنگ تأکید می‌کنند که ایجاد ثبات در اقتصاد محلی مستلزم ایجاد زیرساخت‌های حمایتی و مدیریتی قوی است تا امکان رشد فرصت‌های متنوع فراهم آید.

در راستای استنتاج نهایی، می‌توان نتیجه گرفت که رابطه میان سازه‌های ورودی و خروجی، ماهیتی سلسله‌مراتبی دارد که در آن حکمرانی محلی نقش متغیر واسطه کلیدی را ایفا می‌کند. تحلیل‌ها به طور قاطع نشان دادند که تأثیر مثبت و معنادار سرمایه اجتماعی و برنامه‌ریزی مشارکتی بر تاب‌آوری‌های روستاهای موردمطالعه، در درجه اول از طریق تقویت کیفیت و عملکرد حکمرانی محلی اعمال می‌شود. این بدان معناست که صرف وجود سرمایه اجتماعی یا فرایندهای مشارکتی، به خودی خود کافی نیست، بلکه باید این پتانسیل‌ها توسط یک ساختار حاکمیتی کارآمد، به اقدامات و نتایج ملموس تبدیل شوند.

بررسی مسیرهای تأثیر نشان داد که حکمرانی محلی نه تنها به عنوان دروازه‌ای برای ورود اثرات مثبت ورودی‌ها عمل می‌کند، بلکه به عنوان یک عامل فعال، مستقیماً بر هر دو بُعد تاب‌آوری اجتماعی و تاب‌آوری اقتصادی تأثیر می‌گذارد. این تأثیر مستقیم و قوی، بر اهمیت محوری حکمرانی در تخصیص منابع، ایجاد اعتماد عمومی، و تنظیم روابط اجتماعی و اقتصادی تأکید دارد. بنابراین، می‌توان حکمرانی محلی را به مثابه یک تأثیرگذار اصلی در مسیر توسعه تاب‌آور جامعه قلمداد کرد که سایر سازه‌ها از طریق آن تقویت یا تضعیف می‌گردند.

نتایج به دست آمده از لحاظ ساختار و مؤلفه‌های اثرگذار، همخوانی بنیادین را با پیشینه تحقیق نشان می‌دهد؛ به نحوی که نقش حکمرانی محلی به عنوان کانون محوری، با تأکیدات مطالعات داخلی بر لزوم مدیریت نهادی قوی بر عوامل محیطی هم‌راستا است. به طور خاص، تأیید مسیرهای تأثیرگذاری سرمایه اجتماعی و برنامه‌ریزی مشارکتی بر تاب‌آوری‌ها، قویاً توسط یافته‌های موسوی و کامل‌نیا (۱۴۰۵) پشتیبانی می‌شود که ضرایب بسیار بالایی برای این متغیرها در تبیین تاب‌آوری اجتماعی گزارش نموده‌اند. از سوی دیگر، تأیید تأثیر کانون مرکزی بر تاب‌آوری اقتصادی از طریق تنوع‌بخشی معیشتی، با مشکلات اساسی شناسایی شده توسط رستمی و همکاران (۱۴۰۳) در زمینه فقدان امنیت شغلی و تنوع تولید، همخوانی کامل دارد؛ در حالی که مطالعات جهانی نظیر شن و هو (۲۰۲۴) مسیرهای نوینی برای تقویت این بُعد اقتصادی از طریق مکانیسم‌های تأمین مالی دیجیتال معرفی می‌کنند که باید در راستای توصیه‌های سیاستی نهایی برای توسعه معیشتی مورد توجه نهادی قرار گیرند. همچنین، ضعف کلی در سطح تاب‌آوری‌های مشاهده شده در مطالعات موردی منطقه‌ای مانند صلاحی اصفهانی (۱۴۰۰)، لزوم اجرای فوری توصیه‌های سیاستی چهارگانه را که بر شفافیت عملیاتی کانون مرکزی و سنجش عملکرد متمرکز است، کاملاً تأیید می‌نماید.

نتایج کلی این پژوهش براین نکته تاکید دارد که تاب‌آوری سیستمی یک صفت ذاتی نیست، بلکه محصول یک فرآیند فعال است که توسط سرمایه اجتماعی میسر می‌شود. این تحقیق نشان داد که صرف وجود ذخایر سرمایه اجتماعی (اعتماد و شبکه‌ها) برای دستیابی به تاب‌آوری در برابر شوک‌ها کافی نیست. در واقع، برنامه‌ریزی مشارکتی به عنوان بُعد عملیاتی و هسته مکانیسمی تحقیق، نقش کلیدی ایفا می‌کند. این فرآیند، با تضمین انطباق‌پذیری دانش با واقعیت‌های محلی و فعال‌سازی تعهد مشترک ذی‌نفعان، سرمایه اجتماعی را به ظرفیت جمعی برای بازیابی و سازگاری تبدیل می‌نماید. بنابراین، یافته‌های ما بر لزوم اتخاذ حکمرانی شریک تأکید می‌کنند که در آن، برنامه‌ریزی مشارکتی به عنوان پلی حیاتی بین مبانی نظری سرمایه اجتماعی و نتایج عینی تاب‌آوری عمل کرده و چارچوب مفهومی تحقیق را به طور موفقیت‌آمیزی به مرحله اجرا درمی‌آورد.

در نهایت، تنوع معیشت به عنوان یک پیامد مهم دیگر از عملکرد حکمرانی محلی، یک کانال ثانویه اما مهم برای حصول به تاب‌آوری اقتصادی را فراهم می‌سازد. این یافته نشان‌دهنده آن است که حکمرانی خوب، با فراهم آوردن بستر لازم برای نوآوری و ایجاد فرصت‌های اقتصادی متنوع، زنجیره تأمین تاب‌آوری را تکمیل می‌کند. در مجموع، مدل رگرسیونی نتایج را تأیید کرد که برای دستیابی به سطوح بالای تاب‌آوری اجتماعی و اقتصادی، سیاست‌گذاران باید تمرکز خود را بر تقویت زیرساخت‌های نهادی (حکمرانی محلی) قرار دهند و از ظرفیت‌های مشارکتی جامعه به عنوان اهرم‌های تسهیل‌کننده استفاده نمایند براساس نتایج تحقیق پیشنهادات زیر ارائه شده است:

- پیشنهاد می‌شود فوراً سیستم‌های نظارتی مردمی برای نظارت مستقیم بر فرآیندهای بودجه‌ریزی و اجرای پروژه‌های نهادی محلی پیاده‌سازی و نهادینه شوند تا پاسخگویی نهادها تقویت گردد.
- پیشنهاد می‌شود تدوین و اجرای سازوکارهای قانونی الزام‌آور ضروری است تا نقش گروه‌های ذی‌نفع در مراحل پیش از اتخاذ تصمیمات کلیدی، از حالت صرفاً مشورتی خارج شده و در فرآیند تصمیم‌گیری مشارکت ساختاری یابند.
- پیشنهاد می‌شود با هدف تقویت تاب‌آوری اقتصادی، مراکز پشتیبانی محلی با تمرکز بر ترویج تنوع معیشتی، به‌ویژه صنایع نوآورانه و کم‌ریسک، در روستاهای مورد بررسی تأسیس و حمایت شوند تا وابستگی اقتصادی به منابع محدود کاهش یابد.
- پیشنهاد می‌شود ایجاد و توسعه پلتفرم‌های رسمی برای تسهیل شبکه‌سازی منظم و مبتنی بر هدف میان نهادهای دولتی، بخش خصوصی و سازمان‌های جامعه مدنی، با هدف افزایش سرمایه اجتماعی و اعتماد متقابل در مواجهه با بحران.
- پیشنهاد می‌شود آموزش‌های تخصصی و کارگاه‌های توانمندسازی به‌طور مستمر برای مدیران محلی و نمایندگان جامعه برگزار شود تا دانش و مهارت‌های لازم برای اجرای مؤثر مدل‌های حکمرانی شریک و مدیریت ریسک مشترک در آن‌ها نهادینه گردد.

منابع

افخمی، مریم؛ قربانی، مهدی و بابایی، سحر (۱۴۰۴)، کاربرد تحلیل شبکه اجتماعی در ارزیابی سرمایه اجتماعی با تاکید بر حکمرانی مشارکتی منابع آب، مطالعه موردی: شهرستان بروجرد، *فصلنامه پژوهش‌های روستایی*، ۱۶(۱)، ۳۹ –۵۷.

امیری، سجاد؛ گرکانی، امیرحسین؛ زینتی فخرآباد، حسین و قربانی، معصومه (۱۴۰۳)، ارزیابی و تبیین ابعاد سرمایه اجتماعی موثر در فرآیند توسعه نواحی روستایی (مورد مطالعه: دهستان دشت ارزنه، شهرستان باخرز)، *مجله روستا و توسعه پایدار فضا*، ۵(۱)، ۹۸ –۱۱۲.

ایزدی، علی؛ طیب‌نیا، سیدهادی و بذرافشان، جواد (۱۴۰۲)، تحلیل عوامل موثربر معیشت پایدار خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: بخش کشاورزی دهستان رستاق در شهرستان خلیل آباد)، *مجله روستا و توسعه پایدار فضا*، ۴(۱)، ۸۴ –۱۰۰.

بساک، سعید (۱۳۹۹)، سنجش تاب‌آوری اجتماعی و اقتصادی روستاهای در معرض خطر وقوع زلزله (مطالعه موردی: روستاهای دهستان انجیرلو شهرستان بیله سوار)، *مجله جغرافیا و روابط انسانی*، ۳(۱)، ۴۱۶ –۴۲۱.

حسنوند، افسانه؛ حاجی‌نژاد، علی و یاسوری، مجید (۱۳۹۸)، بررسی عوامل موثر بر تاب آوری اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی بعد از رخداد زلزله (موردمطالعه: دهستان سیلاخور شهرستان دورود)، *مجله جغرافیا و مخاطرات محیطی*، ۸(۴)، ۵۱–۶۶.

رحمانی، فرشاد و تقیلو، علی‌اکبر (۱۳۹۸)، تحلیل نقش آمایش عناصر فضایی در تاب‌آوری اقتصاد روستایی مطالعه موردی: دهستان چشمه‌سرا (شهرستان شوط)، *مجله راهبردهای توسعه روستایی*، ۶(۳)، ۲۳۱ –۲۵۱.

رستمی، حامد؛ سلیمانی، حسین؛ غفاری، سیدرامین و خادمالحسینی، احمد (۱۴۰۳)، ارائه مناسب ترین الگوی تاب‌آوری اقتصادی در سکونتگاه‌های روستایی بخش سورنا– شهرستان رستم، *مجله برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱۴(۵۴)، ۱۹۹ –۲۰۸.

سلطانی، نبی‌الله؛ گرکانی، امیرحسین؛ امیری، سجاد و روشن، برهان (۱۴۰۳)، تحلیل نیازسنجی مشارکتی بر اساس رویکرد حکمرانی مبتنی بر مدیریت اجتماع محور روستایی (مورد مطالعه: روستای چهارطاق شهرستان باخرز)، *مجله حکمرانی منابع طبیعی*، ۱(۱)، ۵۱ –۶۸.

شادمان‌فر، رضا؛ پورجوهری، امیرحسین و ایمانی جاجرمی، حسین (۱۴۰۴)، مدل مفهومی ظرفیت سازی نهادی در اجتماعات محله‌ای با تاکید بر فرایند توسعه محله مبنا: رویکرد نظریه نهادگرایی و برنامه‌ریزی مشارکتی، *مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱۵(۲)، ۱۶۵ –۱۸۸.

شیرازی، حمیدرضا؛ فرهادی، رودابه و نوروزی، اصغر (۱۴۰۴)، ارزیابی اثرات روابط متقابل شهر و روستا بر تاب‌آوری روستایی مورد مطالعه: نواحی روستایی شهرستان مرودشت، *مجله پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری*، ۱۶(۲)، ۱ –۳۰.

صفری، علی و اکبری، مسعود (۱۴۰۱)، بررسی عوامل موثر بر تاب‌آوری اقتصادی و اجتماعی مناطق روستایی (مورد پژوهشی: شهرستان کرمانشاه)، *فصلنامه برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)*، ۱۲(۴)، ۴۳ –۶۴.

صلاحی اصفهانی، گیتی (۱۴۰۰)، ارزیابی تاب‌آوری اجتماعی–اقتصادی روستاهای حوزه آبخیز سامان (استان مرکزی) در نوسانات آب سال‌های اخیر، *فصلنامه جغرافیا*، ۱۹(۶۸)، ۱۸۵ –۲۰۴.

طالعی‌خور، وحید؛ تقی‌زاده فانید، ابوالقاسم؛ ظاهری، محمد و رضایی مقدم، محمدحسین (۱۴۰۴)، عوامل تاثیرگذار بر افزایش تاب آوری سکونتگاه‌های روستایی در برابر زلزله (مورد مطالعه: شهرستان نیر)، *مجله روستا و توسعه پایدار فضا*، ۶(۲)، ۴۵ –۶۴.

علوی نائینی، علی؛ نوحه‌گر، احمد و صالحی، اسماعیل، (۱۴۰۰)، بررسی متغیرهای موثر بر برنامه ریزی مشارکتی در مدیریت سیلاب ها در سکونتگاه های انسانی (مورد مطالعه: حوضه آبریز سد لتیان)، *مجله اکو هیدرولوژی*، ۸(۳)، ۶۶۷ –۶۷۶.

علی‌پناه، هرمان؛ حیدرآبادی، ابوالقاسم و عباسی اسفجیر، علی‌اصغر (۱۴۰۲)، نقش سبک زندگی و سرمایه اجتماعی بر تاب‌آوری شهروندان کرمانشاهی در دوره بحران کرونا، *مجله مدیریت بحران*، ۱۲(۱)، ۷۸ –۹۴.

قناعتی، زهرا؛ مولایی هشتجین، نصرالله و عموقین، زین العابدین (۱۴۰۳)، مطالعه تطبیقی تاب‌آوری اقتصادی در قبل و بعد از شیوع بیماری کووید ۱۹ در روستاهای گردشگرپذیرشهرستان بندر انزلی، *مجله پژوهش‌های جغرافیای اقتصادی*، ۵(۱۴)، ۶۴ –۸۴.

محمدلو، معصومه؛ رحمانی فضلی، عبدالرضا؛ سجادی، ژیلا و چراغی، مهدی (۱۴۰۳)، ارزیابی تاب‌آوری سکونتگاه‌های روستایی شهرستان ماهنشان در برابر ناامنی غذایی در شرایط خشکسالی، *مجله مدیریت بیابان*، ۱۲(۳)، ۷۳ –۹۸.

موسوی، میرنجف و کامل‌نیا، رویا (۱۴۰۵)، ارزیابی تاب آوری اجتماعی در روستاهای پیرامون شهر ارومیه، *مجله مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای*، ۷(۱)، ۱۳۶ –۱۵۱.

یگانه، افشین؛ شفیعی، اشکان و بکایی، آذر (۱۴۰۱)، تحلیل سطح تاب‌آوری اقتصادی و اجتماعی باغداران در برابر خشکسالی و عوامل موثر بر آن (مورد مطالعه: بخش مرکزی شهرستان ملکان)، *مجله مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی*، ۳(۱)، ۱۶۱ – ۱۷۸.

Huang, Z., Wang, L., and Meng, J. (2024). Does rural e-commerce improve the economic resilience of family farms?, International Review of Economics & Finance, 95, 1-16. https://doi.org/10.1016/j.-iref.2024.103505.

Isnan, W., Muin, N., Iriani, I., Humaedi, M. A., Diniyati, D., Listyawati, A., and Aminudin, A. (2025). Bridging gaps in rural resilience: smallholder farmers' perceptions of formal and community based social assistance in Indonesia, *Agricultural and Food Economics*, 13(70),1-19. https://doi.org/10.-1186/s40100-025-00415-0.

Lin, L., Li, M., Wang, Y., Jiang, Y., and Zhu, F. (2025). Rural B&B entrepreneurs' lifestyle pursuits and rural resilience, *International Journal of Hospitality Management*, 123, 1-11. https://doi.org/-10.1016/j.ijhm.2024.103920.

Shen, Y., and Hu, G. (2025). How does digital inclusive fnance improve rural economic resilience? Evidence from China, *Digital Economy and Sustainable Development*, 2(12), 1-9. https://doi.org/10.1007/s44265-024-00035-4.

Su, Y., Hu, M.., and Zhang, X. (2025). How Does Rural Resilience Affect Return Migration: Evidence from Frontier Regions in China. *Systems*. 13(89), 1-25. https://doi.org/10.3390/systems13020089.

Zhou, Y., and Gu, H. (2025). Enhancing rural resilience through the rural revitalisation strategy in rural China: Evidence from Wushi Village, Hunan Province, *Journal of Rural Studies*, Vol. 113, pp.1-17. https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2024.103493.